

Ülkemizdeki Arıcılık Desteklemeleri

Giriş

Tarım sektöründe üretimi sağlamanın itici unsuru, üretim faaliyetlerinin ekonomik olması ve artı değer oluşturmalarıdır. Tarım sektörüne ait birçok üründe kullanılan gübre, ilaç, yem, yakıt ve tohum gibi girdilere yıllarca yapılan desteklemeler kamuoyu tarafından çok iyi bilinmektedir. Bu desteklerin verilmiş nedeni ürünü artırmak ve maliyeti azaltmak içindir (İnci, 1995).

Recep SIRALI¹
Feyzullah KONAK²
Şeref CİNBİRTOĞLU²

¹Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Zootehni Bölümü, Ordu.

²Arıcılık Araştırma
İstasyonu Müdürlüğü, Ordu.

Oysa bal üreticileri tarımsal alanda üretim girdilerine yapılan devlet desteğinden yıllarca mahrum kalmıştır. Buna bağlı olarak girdi kullanımında artış sağlanamamış, çok sayıda üretici kişi ve kuruluş ekonomik bir arıcılık faaliyeti sürdürmemiştir (İnci, 1995).

Başta arıcılık konusunda çalışan bilim insanları olmak üzere arıcılara ait dernek, kooperatif ve daha sonrasında ise Türkiye Arı Yetiştiricileri ve Bal Üreticileri Birliği adı altında örgütlenen üreticilerimiz yıllardır arıcılık konusunda çeşitli girdilerin temini ve arıcılığın geliştirilmesi amacıyla devlet desteği sağlanmasına ilişkin taleplerini her türlü platformda dile getirmişlerdir.

Ayrıca yetiştirici birlikleri tarafından dış satımda çok sayıda tarımsal ürüne sağlanan en yüksek orandaki vergi iadesi ve teşvik primlerinin bal ve diğer arıcılık ürünleri için de uygulanması ve çeşitli arıcılık projelerine devlet desteği sağlanması gerektiği bildirilmiştir (İnci, 1985).

Ancak, ülkemizde arıcılık faaliyetine ilişkin 2002 yılına kadar kırsal alandaki arıcılara yapılan belirli sayıdaki arılı kovan yardımı dışında herhangi bir destek söz konusu değilken sonraki yıllarda gerçekleştirilen destekler arıcılara ve ülke arıcılığına nefes aldırılmıştır (Anonymous, 2012a). Devletin bu tür olumlu girişimleri arıcılığa ait faaliyet alanının genişlemesine ve bal üretiminde önemli konuma ulaşmamıza fırsat sağlamıştır.

Günümüzde devlet kurumlarımıza ait arıcılık desteklemeleri çeşitli kalemler altında gerçekleştirilmekte ve bunlardan da azami ölçüde arıcılarımızın yararlandırılmasına çalışılmaktadır. Ülkemizdeki arıcılık teşvik ve desteklemeleri konusunda İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri'nden, Ziraat Bankaları şubelerinden ve Tarım Kredi Kooperatiflerinden gerekli teknik bilgi ve yardım alınabilmektedir (Sağlam, 2011).

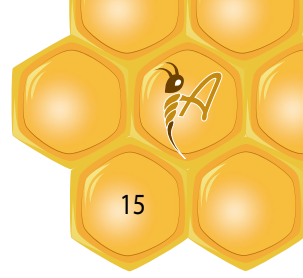
Bu makalede çeşitli yıllar itibarıyla ülke arıcılığımızın geliştirilmesi ve buna bağlı olarak üretimin artırılmasına yönelik farklı kurumlarımız tarafından gerçekleştirilen bazı arıcılık desteklemelerinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Orman Bakanlığının Donanım ve Flora Desteği

Arıcılarımızın ihtiyacını karşılamak üzere 1952 yılından itibaren Orman Genel Müdürlüğü'ne bağlı Ayancık, Dursunbey, Borçka ve Eskipazar Orman İşletmelerinde toplam 8.000 adet/yıl, Türkiye Zirai Donatım Kurumu Adapazarı tesislerinde ise 2.000 adet/yıl kapasiteli kovan üretimi gerçekleştirilmiştir. 1952–1960 yılları arasında kovanların arıcılara ucuz verilebilmesi için bu fabrikalara ucuz tomruk tahsisleri yapılmıştır (Göneng, 1987). Başlangıçta iyi niyetle arıcılığı destekleme anlamında sürdürülen ve faizsiz kredi karşılığındaki kovan dağıtımını uygulamasından arı ailesinin ayrı yerden temin edilmesinde karşılaşılan güçlükler nedeniyle vazgeçilmiştir (Ulu, 1987).

Orman Bölge Müdürlükleri'nin verilerine göre Eylül 2012 tarihi itibarıyla, arıcılığa

destek amacıyla 8205.3 hektar alanda bal üretimini destekleyecek bitki türlerinden 116 adet bal üretim ormanı oluşturulmuştur (Şanal ve Yılmaz, 2012).

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 1986 yılından itibaren uygulanmakta olan kaynak kullanımı destekleme fonundan prim ödemesi uygulaması sonucunda 4.672 adet arıcılık projesine sağlanan destek ile 495.700 adetlik arılı kovan kapasitesi oluşturulmuştur (Ekinci, 1995).

Hibe, Faizsiz veya Düşük Faizli Donanım Desteği

Kamu kaynakları ile 1980–2000 yılları arasında hibe, faizsiz ve düşük faizli kredilerle verilen arılı kovan miktarı 600.000 adet gibi bir rakama ulaşmıştır. Bu dönemde az gelişmiş yörelerde arıcılığı geliştirmek için tahsis edilen kamu kaynağı 30.000.000 TL'dir (Topçu, 2000).

Ülkemizde 1997–2000 yılları arasındaki 4 yıllık süreçte toplam 158.100 adet arı kolonisi, 90.170 adet boş kovan, 46.865 adet ana arı, 17.651 doz ilaç, 42.8 ton şeker ve 12.714 takım arıcılık malzemesi dağıtımı İl Tarım Müdürlükleri kanalıyla yapılmıştır. Bu yardımlar sırasıyla % 45.9'u Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, % 21.5 İl Özel İdaresi, % 13.2 Orkøy, % 9.03'ü Dış Kaynak, % 6.94'ü Ziraat Bankası ve % 3.47'sinin Devlet Planlama Teşkilatı kaynaklarından sağlanmıştır. Bu dönemde en fazla arı kolonisi 45.206 adet ile Doğu Anadolu, en fazla kovan 18.740 adet ile Güneydoğu Anadolu, en fazla ana arı 12.742 adet ile Akdeniz, en fazla ilaç 10.400 doz ile İç Anadolu, en fazla şeker 22 ton ile Marmara ve en fazla arıcılık malzemesi desteği 6.470 takım ile Güneydoğu Anadolu Bölgelerine yapılmıştır (Güler ve Bacaksız, 2003).

Ana Arı Desteği

Ülke genelinde 2002 yılına kadar arıcılığa neredeyse hiçbir destek yok iken ilk defa 2003 yılında ana arı desteği ile arıcılık sektörü desteklenmeye başlanmıştır (Anonymous, 2012). 2003 yılında çıkarılan hayvancılığın desteklemesi kapsamında damızlık ana arı satın alan birlik üyesi yetiştiricilere bir ana arı için 6 TL, diğer arıcılara ise 4 TL teşvik primi ödenmiştir

(Anonymous, 2003).

Başlangıçta birlik üyesi arıcılara 6 TL olan destek miktarı 2004 yılında 10 TL'ye yükseltilmiş, 2005 ve 2006 yılında ise birlik üyesi üreticilerimize 15 TL/adet (Anonymous, 2010), diğer arıcılara ise 7.5 TL/ adet olarak teşvik ödemesi gerçekleştirilmiştir (Anonymous, 2006).

Ancak, ana arı desteklemelerindeki tespit ve kayıt işlemlerinin zorluğu nedeni ile 2007 yılında ana arı desteklemesinden vazgeçilmiştir (Anonymous, 2012a)

Bal Desteği

Arıcılıkta üretimin artırılmasına yönelik teşvik uygulamaları kapsamında süzme bala kg başına 40 kuruş teşvik ödemesi ilk defa 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu destek 2006 ve 2007 yılında birlik üyesi üreticilere 1 kg süzme bal başına 60 kuruş olarak devam etmiş (Anonymous, 2010), aynı dönemde diğer üreticilere ise kg başına 30 kuruş ödeme yapılmıştır (Anonymous, 2006).

Buna göre arıcılık yapan üreticilere 2003–2007 yıllarında ana arı ve süzme bala destekleme yapılmış olup (Anonymous, 2012a), 2008 yılından itibaren bu destekleme başlıkları kaldırılarak arılı kovan başına destekleme uygulamasına geçilmiştir (Yıldırım, 2012).

Arılı Kovan Desteği

Bakanlıkça arıcılık sektöründe gelişmenin devam ettirilmesine ve üreticilerin örgütlenmesine ilişkin yasa ve yönetmelikler hazırlanmış ve akabinde de üreticilerimiz ülke genelinde örgütlenmelerini tamamlamışlardır (Anonymous, 2012a).

Ülkemizdeki kovan varlığının tespit edilmesi, arı ve arı ürünleri üretimi konularındaki istatistikî bilgi toplanarak veri tabanı oluşturulması, hastalıklarla mücadele, gezginci arıcılığın disiplin altına alınması ve üretimin artırılmasına yönelik tüm arıcı ve arılı kovanların kaydedilmesi amacıyla 2008 yılında arıcılık kayıt sistemi (AKS) uygulamasına geçilmiş ve arıcılık kayıt sistemi üzerinden aktif arıcılık sektörü desteklemesine geçilmiştir (Anonymous, 2012a).

Bu destek ile örgütlü arıcıların arıcılık kayıt sistemine dahil olmaları teşvik edilmiş (Anonymous, 2012), 2009 yılının sonu

itibarıyla yaklaşık 40.000 işletme ve bu işletmede bulunan 4.350.000 adet koloni AKS sistemine kayıt edilmiştir (Özcan ve Köksal, 2010). 2012 yılı itibarı ile 50.000 arıcılık işletmesi ve bu işletmelerde bulunan 5.500.000 koloninin arıcılık kayıt sistemine kaydı yapılmıştır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Ülke arıcılığının veri tabanının oluşturulduğu bu sistemle arıcıların ve kovanların kayıt altına alınmasıyla yapılacak çalışmalarda sürekli ve güvenilir bir bilgi akışının sağlanması amaçlanmıştır (Anonymous, 2012a).

Ülke genelinde mevcut modern kovanlara 2008 yılında plaka takılarak arıcılık işletmeleri kayıt alınmaya başlanmış ve bu kapsamda kovan başına 5 TL destekleme ödemesi gerçekleştirilmiş ve bu rakam 2010 yılında 6 TL olmuştur (Anonymous, 2010). 2011 yılında arılı kovan başına verilen destek 7 TL olmuş (Yıldırım, 2012), 2012 yılı destekleme fiyatı ise 8 TL'ye yükseltilmiştir (Anonymous, 2012b).

Tablo 1. Arı Kolonisi Destekleme Miktarları (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Yıllar	Üretici Sayısı	Arılı Kovan (Adet)	Destekleme Miktarı (TL)
2008	17.495	2.426.681	10.920.000
2009	26.663	3.656.052	21.936.000
2010	31.561	4.271.199	25.627.194
2011	35.533	4.927.781	34.494.467

Türkiye Arı Yetiştiricileri Merkez Birliğinin 48.588 üyesi bulunmakta olup (Özyurt, 2011), 2011 yılında 33.356 üyeye ait 4.709.073 kovan için 32.963.511 TL destekleme ödemesi yapılmıştır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Bakanlığın 2012 yılı Ocak ayı verilerine göre Bal Üreticileri Merkez Birliğinin 2.702 üyesi mevcut olup 2011 yılında 2.177 üyeye ait 218.708 kovan için 1.530.956 TL destekleme ödemesi yapılmıştır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Arıcılık kayıt sistemi (AKS) ile dinamik hale getirilen aktif arılı kovan desteğinden yararlanmak isteyen üreticilerin mutlaka arıcılık kayıt sistemine kayıtlı ve en az 30 kovana sahip olmaları gerekmektedir. Birlik üyesi arıcıların bu destekten yararlanmak için İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri'ne

başvuruda bulunmaları gerekmektedir (Yıldırım, 2012).

Bombus Arısı Desteği

Resmi Gazetenin 15 Aralık 2011 tarih ve 28143 no'lu sayısında yayınlanan "Bombus Arısı Yönetmeliği" ile yerli gen kaynaklarımızdan olan bombus arısının doğadan toplanmasını ve yurt dışına kaçırılmasını önlemek, denetimli koşullarda yetiştirilmesini teşvik etmek ve seralarda kullanımını yaygınlaştırmak için bazı esaslar belirlenmiştir (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Ülkemizde 1997 yılında seralarda başlayan bombus arısı kullanımı 2001 yılında 15–20 bin koloni iken, hızlı bir artış göstererek bir sezonda toplam 140 bin koloniye ulaşmıştır. Bombus arısına yapılan toplam 12.3 milyon TL destekleme ile seralarda bombus arısı kullanımında büyük artış sağlanmıştır. Ülkemizde bombus arısı kullanımına uygun 360 bin dekar örtü altı yetiştiriciliği yapılmaktadır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

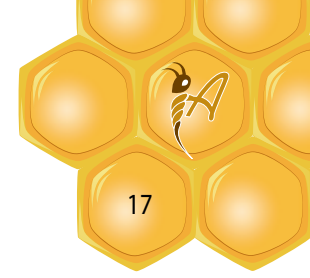
Bombus arısı kullanan örtü altı yetiştiricileri 2005 yılından bu yana desteklenmekte olup, 2006 yılında koloni başına 50 TL ödeme gerçekleştirilmiş (Anonymous, 2006), 2011 ve 2012 yıllarında bombus arısı desteği olarak koloni başına 60 TL ödenmiştir. (Anonymous, 2012b; Yıldırım, 2012).

Tablo 2. Bombus Arısı Kullanan Üreticilere Yapılan Desteklemeler (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Yıllar	Üretici Sayısı	Koloni Sayısı (Adet)	Destekleme Miktarı (TL)
2008	3.050	14.222	640.000
2009	5.334	35.547	1.777.000
2010	6.564	51.550	2.577.500
2011	8.040	70.267	4.216.020

Organik Arıcılık İlave Desteği

Bakanlıkça 2011 yılından itibaren organik arıcılık desteklenmekte, üretimde gerekli şartları sağlayan bal üreticilerine kovan desteği olarak ödenen bedelin % 50 fazlası ödenmektedir. 2011 yılında organik arıcılık yapan 17 bal üreticisinin toplam 1.344 adet arılı kovana için bakanlık tarafından toplam 4.704 TL organik arıcılık ilave desteklemesi konusunda ödeme gerçekleştirilmiştir (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

İhracat Prim Desteği

Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımlarına ilişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu 2012/2 no'lu tebliği 06 Nisan 2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda, ihraç edilen bala ton başına 65 amerikan doları ihracat pirim desteği yapılmaktadır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Makine ve Ekipman Destekleri

Ülke genelinde tarımsal uğraşının çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi kapsamında arıcılık faaliyetleri kırsal kalkınma hibesi verilerek suretiyle desteklenmektedir. Hibe oranı uygun harcama miktarının % 50'si kadardır. Başvuru sahibi uygun harcama miktarının yarısını kendi finanse etmekte ve diğer yarısını ise hibe olarak Tarım ve Kırsal Kalkınma Kurumundan alabilmektedir (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Kırsal kalkınma hibesinden arıcılık faaliyetini yürütenler ve yeni başlayanlar yararlanabilmektedir. Arıcılığı geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen yatırımlarda; arıcılık malzemeleri, kovan alımı, bal ve diğer arıcılık ürünlerinin işleme ve paketleme tesislerinin yapımı, makine ve donanımlarının alımı uygun harcama olarak desteklenmektedir. Uygun harcama miktarı 5.000–250.000 Avro arasındadır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Bugüne kadar bakanlık, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumuna sunulan 28 arıcılık projesinden 19 tanesi için bu tür desteklemeyi uygun görmüştür. Uygun görülen projelerin sahipleri ile söz konusu kurum arasında sözlenme imzalanmıştır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Kooperatiflere İşletme ve Yatırım Kredisi

Bakanlık, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü aracılığıyla tarımsal kooperatiflere "Ortaklık Mülkiyetinde 1000 Kovanlık (50 aile x 20 kovan) Arıcılık Projesi" kapsamında yatırım ve işletme kredisi kullanılmaktadır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Arıcılıkta Düşük Faizli Kredi Kullanımı

Orman köylüleri kalkındırma fonu kaynaklarının 1973 yılında devreye girmesiyle konuya proje bazında yaklaşılmış, modern arı kovanı ve diğer donanımın yanı sıra arı, oğul ve işletme sermayesinin ihtiyacı da kredi ile karşılanır hale getirilmiştir (Çalikoğlu, 1995).

Orman köylerinde arıcılığın geliştirilmesi için 1974–1993 yılları arasındaki 20 yıllık dönemde 21.172 aileye 1994 yılı endekslerine göre 660.000 TL kredi aktarılmış ve 423.4440 adet modern arı kovanı bal üretimine kazandırılmıştır 1994 yılında ise 750 aileye 23.000 TL kaynak aktarımı yapılmıştır (Çalikoğlu, 1995).

Orman köylülerine 1974–1999 yılları arasında ORKÖY tarafından verilen modern arıcılık kredilerinin sayısı 23.189 olup, bunun dışında Dünya Bankasının finanse ettiği Doğu Anadolu Su Havzası Rehabilitasyon Projesinden de 1.278 aileye arıcılık kredisi verilmiştir (Çalikoğlu, 1999).

Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince tarımsal üretime dair düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılmasına ilişkin 22 Şubat 2012 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan bakanlar kurulu kararı buna bağlı olarak çıkarılan

tebliğ (2012/26) kapsamında, arıcılık kayıt sistemine kayıtlı asgari 50 adet ve daha fazla sayıda arılı kovan ile üretim yapan veya mevcut arılı kovan sayısını 50 adet ve üzerine çıkarmak isteyen arıcılara % 50 faiz indirimli işletme ve yatırım kredisi kullanılmaktadır (Öztürk ve Gürpınar, 2012).

Sonuç

Arıcılık sektörü, desteklemelerin başladığı 2000'li yılların başına kadar maliyet ve fiyat konjonktüründe ekonomik olamamış ve tarımın diğer kollarında olduğu gibi yeterince desteklenememiştir. Bundan dolayı profesyonel anlamda büyük işletmeler oluşturulamamıştır.

Çeşitli kurumlarımız tarafından son yıllarda gerçekleştirilen reform niteliğindeki

çalışmalar ve arıcılık sektörüne yönelik desteklemelerle arıcılığın geliştirilmesinin yanı sıra arıcılarımızın yaşam düzeyinin yükseltilmesi de hedeflenmiştir (Hacıkamiloğlu, 2011).

Bu kapsamda, ülke arıcılığının geliştirilmesi, arıcılıkta üretim ve veriminin artırılması, maliyetlerin düşürülmesi, yerli gen kaynaklarımızın korunması, damızlık ana arı kullanımının teşvik edilmesi, bal arısı hastalık ve zararlıları ile mücadele arıcılık desteklemeleri ile mümkün olacaktır (Anonymous, 2006).

Bu nedenle ülkemizde arıcılık faaliyetine ilişkin günümüze kadar gerçekleştirilen bu destekler oldukça hayati öneme sahip olup, üretici kesim tarafından mevcut desteğin artarak devam etmesi talep edilmektedir (Yıldırım, 2012).

Diğer yandan sektörde istihdam oluşturulması, kaynak kullanımının artırılıp geliştirilmesi, bu imkanlarının verimli kullanımının sağlanması, arıcılık ürünlerinin ciddi bir ihraç ürünü haline gelebilmesi ve sonuçta arıcılığımızın istenen düzeye erişmesi için yeterli kapasiteye sahip güvenilir kuruluşların da mutlaka desteklenmesi ve işbirliği içinde olunması gerekli görülmektedir.

Kaynaklar

- Anonymous, 2003. Tarımsal Destekleme Miktarları Artırıldı. Ordu'da Tarım. Yıl 8, sayı 41. Sayfa 1-6. Ordu.
- Anonymous, 2006. 2006 Yılı Hayvancılık Desteklemeleri (Liflet). Tar. ve Köy İşleri Bak. Tarımsal Üretimi Geliştirme Gen. Müd. Ankara.
- Anonymous, 2010. 2009 Yılı Çalışma Raporu. T.C. Ordu Valiliği İl Tarım Müdürlüğü. 111 Sayfa. Ordu.
- Anonymous, 2012a. Kırsal Kalkınmada Tarım ve Hayvancılığın Önemi. Türk Tarım Dergisi. Sayı 203. Sayfa 56-61. Ankara.
- Anonymous, 2012b. 2012 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Karar'ın Yürürlüğe Konulması'nı Dair 2012/3106 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. http://www.tarimtv.gov.tr/HD1190_2012-yilinda-yapilacak-tarimsal-desteklemelere-iliskin-kararin-yururluge-konulmasina-dair-bakanlar-kurulu-karari.html
- Çalkoğlu, T., 1995. Orman Köylerinde Arıcılık Çalışmaları. Türkiye II. Teknik Arıcılık Kongresi (8-9 Şubat 1994). Sayfa 42-51. Ankara.
- Çalkoğlu, T., 1999. Orman Köyülerinin Kalkınması Yönünden Arıcılığın Önemi ve Örköy'ün Çalışmaları. Türkiye'de Arıcılık Sorunları ve 1. Ulusal Arıcılık Sempozyumu (28-30 Eylül 1999). Sayfa 98-106. Kemalîye/Erzincan.
- Ekinci, S., 1995. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Ana arı İslah ve Üretim Çalışmaları. Türkiye II. Teknik Arıcılık Kongresi (8-9 Şubat 1994). Sayfa 79-84. Ankara.
- Göneng, A., 1987. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Arıcılık Çalışmaları ve Proje Uygulamaları. Türkiye 1. Arıcılık Kongresi (22-24 Ocak 1980). Sayfa 81-96. Ankara.
- Güler, A., Bacaksız, D., 2003. Türkiye'de arıcılığa Yapılan Yardımlar ve Kaynakları. II. Marmara Arıcılık Kongresi (28-30 Nisan 2003). Sayfa 29. Yalova.
- Hacıkamiloğlu, İ., 2011. Tarımsal Desteklemeler ve AB Fonları. Ordu'da Tarım. Yıl 15, sayı 89. Sayfa 1-8. Ordu.
- İnci, A., 1985. Türkiye Arıcılığı. Teknik Arıcılık. Sayı 2, sayfa 19-23. Ankara.
- İnci, A., 1995. Türkiye Arıcılığının Damızlık Sorunu ve Çözümü Arıcılıkta Damızlık Sorunu Nedir? Türkiye II. Teknik Arıcılık Kongresi (8-9 Şubat 1994). Sayfa 55-78. Ankara.
- Özcan, İ., Köksal, M., 2010. Arıcılıkta Mevzuatlar, Destekleme ve Arıcılık Kayıt Sistemi. Türkiye-İsrail 1. Arıcılık Konferansı (21-25 Şubat 2010). Sayfa 60-62. Antalya.
- Öztürk, H., Gülpınar, V., 2012. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Arıcılık Politikaları ve Desteklemeler. 3. Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi (01-04 Kasım 2012). Sayfa 113-121. Muğla.
- Özyurt, Ü., 2011. Ordu Arı Yetiştiricileri Birliği Çalışmaları. Arıcılık Araştırma Dergisi. 3(5):36-37. Ordu.
- Sağlam, M., 2011. Başlarken. Ordu'da Tarım. Yıl 15, sayı 89. Sayfa 1-8. Ordu.
- Şanal, F., Yılmaz, C., 2012. Orman Arıcılık İlişkileri-Bal Ormanlarının Kuruluşu. 3. Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi (01-04 Kasım 2012). Sayfa 173-179. Muğla.
- Topçu, T., 2000. Arıcılığa Yapılan Destekler ve Sonuçlar. Türkiye 3. Arıcılık Kongresi (1-3 Kasım 2000). Sayfa 3. Adana.
- Ulu, M., 1987. Orman Bakanlığının Arıcılık Politikası. Türkiye 1. Arıcılık Kongresi (22-24 Ocak 1980). Sayfa 97-103. Ankara.
- Yıldırım, E., 2012. Türkiye, Arıcılıkta Çin'e Rakip. Türk Tarım. Sayı 203. Sayfa 62-64. Ankara.